

CONTRIBUȚIUNI LA ISTORIA ȚINUTURILOR NEAMȚ ȘI ROMAN ÎN SECOLUL AL XVII-LEA (DE LA MOVILEȘTI LA CANTEMIR)

*

CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF NEAMȚ AND ROMAN LANDS, IN THE 17TH CENTURY (FROM MOVILEȘTI TO CANTEMIR)

*

CONTRIBUTIONS À L'HISTOIRE DES TERRES DE NEAMȚ ET ROMAN AU XVIIÈ SIÈCLE (DE MOVILEȘTI À CANTEMIR)

Daniel DIEACONU¹
Virgil COJOCARU²

Rezumat: Acest studiu se concentrează asupra unei perioade zbuciumate din istoria Moldovei medievale, acordând o atenție deosebită acordată ținuturilor de atunci Neamț și Roman, cu importanță militar-strategică deosebită, cu o bogată viață monahală, dar din punct de vedere economico-social cu multe sate de țărani dependenți, cu mari proprietăți agrare laice, dar și mănăstirești, cu proprietăți închinatate mănăstirilor grecești din Orient. Perioada cuprinde domniile movileștilor, epoca lui Vasile Lupu și apoi un șir de mai multe domnii scurte, fragmentate de lupte pentru tron, care au generat imixtiuni ale puterilor vecine în treburile interne ale țării, războaie, pustiiri, bejenii, slăbirea autonomiei și creșterea dominației otomane. Imaginea acestei lumi este surprinsă din scrierile călătorilor străini și români, de la Marco Bandini până la Dimitrie Cantemir, din documentelor oficiale ale vremii, cronici și letopisețe, din lucrări de istorie dedicate perioadei, dar și din literatura cultă sau populară. O frescă a istoriei unui ținut vă este dezvăluită prin acest studiu, protagoniștii fiind domnitori, boieri, răzeși și clăcași, călugări, negustori și călători străini prezenți pe aceste meleaguri.

Cuvinte cheie: mănăstiri închinatate, călători străini, interregn, răzeși, clăcași, târguri

*

Abstract: This study focuses on a troubled period in the history of medieval Moldavia, paying special attention to the then Neamt and Roman lands, of special military-strategic importance, with a rich monastic life, but from an economic and social point of view with many villages, dependent peasants, with large secular agrarian properties, but also monasteries, with properties dedicated to Greek monasteries in the East. The period includes the Movilești rule, the time of Vasile Lupu and then a series of short reigns, fragmented by fights for the throne, which generated interference of neighboring powers in the internal affairs of the country, wars, desolation, beehives, weakening autonomy and increasing Ottoman rule. The image of this world is captured from the writings of foreign and Romanian travelers, from Marco Bandini to Dimitrie Cantemir, from official documents of the time, chronicles and annals of history, from works of history dedicated to the period, but also from cult or popular literature. A fresco of the history of the land is revealed to you through this study, the

¹ Centrul de Cercetare pentru Dezvoltare Regională și Integrare Regională al Universității din București; Școala Gimnazială Grințieș, Neamț

² Masterand istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași; metodist Biblioteca „G.T. Kirileanu”, Piatra Neamț.

protagonists being rulers, boyars, rascals and clowns, monks, merchants and foreign travelers present in these lands.

Keywords: *worshipped monasteries, foreign travelers, interregnum, yeomans, clicks, fairs*

*

Résumé: *Cette étude se concentre sur une période troublée de l'histoire de la Moldavie médiévale, en accordant une attention particulière aux terres alors Neamt et romaines, d'une importance militaire et stratégique particulière, avec une vie monastique riche, mais d'un point de vue économique et social avec de nombreux villages. des paysans dépendants, avec de grandes propriétés agraires séculaires, mais aussi des monastères, avec des propriétés dédiées aux monastères grecs d'Orient. La période comprend les dirigeants de la foule, l'époque de Vasile Lupu puis une série de règnes courts, fragmentés par des luttes pour le trône, qui ont généré l'ingérence des puissances voisines dans les affaires intérieures du pays, des guerres, des désolations, des bejenii, des affaiblissements l'autonomie et l'augmentation de la domination ottomane. L'image de ce monde est captée des écrits des voyageurs étrangers et roumains, de Marco Bandini à Dimitrie Cantemir, des documents officiels de l'époque, chroniques et chroniques, des ouvrages d'histoire consacrés à l'époque, mais aussi de la littérature culte ou populaire. . Une fresque de l'histoire d'une terre vous est révélée à travers cette étude, les protagonistes étant des souverains, des boyards, des coquins et des clowns, des moines, des marchands et des voyageurs étrangers présents sur ces terres.*

Mots-clés: *monastères vénérés, voyageurs étrangers, interrègne, rires, clowns, foires*

Secolul al XVII-lea a început pentru Moldova cu marea faptă a lui Mihai Viteazu, revenind apoi pe tron Movileștii, familie cu mari proprietăți și în ținuturile Neamț și Roman unde au construit și ctitorit. Vasile Lupu a avut o domnie lungă, cu dezvoltare administrativă, economică, religioasă și culturală a țării, resimțită și în Neamț și Roman. Sfârșitul domniei a fost dominat de războaie ambițioase, intervenția unor trupe străine și moartea tragică a fiicei domnitorului, Ruxandra, la Cetatea Neamțului. Prezența trupelor străine pe teritoriul Moldovei este tot mai puternică: cazaci, tătari, turci sau polonezi, alternează expedițiile de jaf cu perioade de ocupație mai scurte sau mai lungi, spre sfârșitul secolului, polonezii ocupând pentru mai mulți ani cetățile și mănăstirile moldovene. Ne-am dorit să prezentăm prin acest studiu câteva crâmpie de micro-istorie dedicate acestei regiuni, urmărind aspecte politico-militare, sociale, economice, religioase și culturale. Este rezultatul eforturilor realizate în dorința de a întocmi o cât mai largă monografie istorică a județului Neamț.

Acest studiu s-a realizat folosindu-se informații din arhive (locale – Neamț, Iași sau DANIC – Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale), dar în special din colecțiile de documente specifice perioadei (*Documente privitoare la istoria Românilor, culese de Eudoxiu Hurmuzaki, Catalogul Documentelor Moldovenești din Arhivele Istorice Centrale al Statului, Documenta Romaniae Historica - DRH, Documente privind istoria României –DIR*) sau din cronicile și letopisețele vremii și mărturiile călătorilor străini. Nu am neglijat studiile dedicate istoriei acestei perioade, generale sau speciale, mai vechi și mai noi, și nici beletristica chestiunii, materiale oferite de Fondul de carte veche al Bibliotecii „G.T. Kirileanu” Piatra-Neamț.

Familia Movilă a dat Moldovei domnitori și ierarhi ai bisericii ortodoxe care au fost ctitori de lăcașuri de cult și care au alternat perioadele de stabilitate cu cele de

interregn. S-au ridicat pe tronul mușatinilor și doar un reprezentant al vechii familii domnitoare a mai urcat pe tron. Și, într-adevăr, pentru scurt timp, unificatorul Mihai Viteazul, care a detronat pe Ieremia Movilă, cel mai de seamă reprezentant al acestei ilustre familii.

Cel care a acordat o mai mare atenție regiunii noastre a fost Miron Barnovschi Movilă, ctitorul de la Hangu, stăpân de întinse moșii la poale de Ceahlău. Această perioadă a cuprins și domnia, în cea mai mare parte luminoasă, a lui Vasile Lupu, dar și imixtiunile străine tot mai puternice în politica internă a Moldovei, nu doar turcești, ci și cazăcești sau leșești. Prin fondarea unor noi mănăstiri în ținutul Neamțului, care au fost înzestrate de ctitorii domni sau boieri cu cele trebuitoare obștilor, s-a rupt din domeniul domnesc sau din moșiile țăranilor liberi. Comunitățile țărănești cărora li se încredinșase paza munților nu erau numai niște simple sate. Ele se prezentau ca obști cu hotare extrem de întinse, pe care se formaseră numeroase cătune, fără ca ele să fie amintite în documente. Cuturi dependente de satele amintite vor fi existat și pe versantul de apus al culmii Stânișoara, în valea Bistriței și a afluenților ei. Că satele din această regiune aveau o veche existență se poate constata din examinarea hotarnicelor de la începutul secolului al XVII-lea ale mănăstirii Hangu-Buhalnița și Pionul-Hangul. Terenurile satelor Răpciune și Hangu rămâneau în afara lor. Dintr-o hotarnică a satului Mânjești se poate vedea că satul Hangu avea hotare fixate din timpuri vechi. Numai spre munte proprietatea acestor sate nu era delimitată, căci „munții i-au ținut împreună, cu fânaș, cu păscut, cu paza muntelui de oameni răi, cu straja spre Țara Ungurească”³. Existau drumuri care tăiau curmeziș cursul Bistriței, folosind văile afluenților ei. Căile acestea făceau legătura cu Secuimea și prezentau un interes mai mult militar. Lipsa unor stațiuni vamale în regiune sau în apropierea ei ne arată că negustorii preferau să-și poarte mărfurile pe alte căi mai lesnicioase. Cine voia să meargă la Hangu și, de aici, mai departe în Transilvania, folosea drumul ce urca de la Târgu Neamț la Plotun și, apoi, peste Petru Vodă, cobora gura Largului și, de aici, urma cursul Bistricioarei și trecea prin pasul Tulgheș spre Gheorgheni. Putea să bată și drumul care, din valea Crăcăului, trecea pe la Mitocul lui Bălan și Audia în valea Bistriței. Mocanii cu turmele lor puteau să pătrundăși pe alte căi. Pentru întoarcere plutașii de pe Bistrița preferau un anumit drum: „drumul plutașilor”⁴.

Domeniul domnesc din munți a fost folosit pentru necesitățile cetăților și ale curții domnești de la Piatra și pentru satele care făceau de strajă la granița cu Ardealul sau care se ocupau cu vânătoarea domnească. Unde se făcea strajă permanentă s-au creat cuturi dependente de aceste sate, cu timpul devenind ele însele sate. Terenurile lăsate în folosința acestor țărani-străjeri au fost valorificate prin lărgirea poienilor și facerea de curături sau arșițe. Ei câștigau asupra acestor terenuri drepturi mai mari

³ D. Dieaconu, *La poale de Ceahlău. Oameni, locuri, fapte - între istorie și legendă*, Ed. Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2006, pp. 21-25; SJAN Iași, 400/26, *Condica de Anaforale*, 148, f. 38; T.G. Bulat, *Documentele mănăstirii Văratec (1497-1836)*, 1939, pp. 137-139.

⁴ Vezi pe larg D. Dieaconu, *La poale de Ceahlău. Oameni, locuri, fapte - între istorie și legendă*, Ed. Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2006, 153 p.

decât asupra pământului obștii și cu încuviințarea tacită a domniei puteau să le lase moștenire urmașilor sau unor terțe persoane⁵. Este, spre exemplu, cazul „curăturii” lui Ionașcu Deuga din 1622, situată mai sus de gura Biczului⁶, sau, la 1617, Ion Guseilă din Piatra dă călugărilor de la Bisericiani o curătură în Poiana Cârnel⁷. Gherman, din satul Dărmănești, vinde mănăstirii Bisericiani în anul 1631 „o poiană numită Bicz de la casă mai sus”, pentru „un cal bun”⁸. Constatăm intruziunea mănăstirii Bisericiani într-un loc pe care îl deținea satul Dărmănești în virtutea faptului că făcea de pază pe valea Biczului.

Mănăstirea Bisericiani a primit de la Ieremia și Simion Movilă „o poiană sub Ceahlău”. În acea zonă a apărut mănăstirea Poienile a familiei Movilă și astfel s-a putut realiza cu încuviințarea domnitorului Constantin Movilă un schimb de moșii cu mănăstirea Bisericiani. Hrisovul din 1/12 august 1611 arată că mănăstirea Bisericiani a primit în schimbul poienii de sub Ceahlău alte trei poieni: Cârnel, Biczul și Poiana Biserica lui Iov⁹. Termenul folosit - „poiană” – arată existența unei așezări incipiente, a unor case și gospodării, așa cum aflăm din documente ulterioare. Nu e de mirare că acest hrisov a fost considerat documentul de atestare a Biczului și care, astfel, a împlinit în anul 2011 venerabila vârstă de 400 de ani¹⁰.

Domnitorul Constantin Movilă, împreună cu mitropolitul și cu sfatul țării, stabilesc hotarele poienilor și a braniștilor lor. Toponimele menționate există cele mai multe și astăzi și arată că pe valea Biczului erau oameni, cei care au dat denumirile, cei care locuiau în curături și poieni, care făceau de strajă la hotar. Amintim: Culmea Boului, Izvorul Hălmului, cărarea Neacăi, Dealul Simii, obârșia Hamzoaiei, pârăul Biczului, Dealul Biczului, Jidanul, Dealul Măgura¹¹.

Încă din primele luni ale anului 1600, Mihai Viteazul începuse pregătirea pentru intervenția în Moldova. Oastea de care dispunea, numărând cca. 28.000 – 35.000 de oameni (dintre care 6.000 de moldoveni) era împărțită în trei grupe: una concentrată la Focșani urma să înainteze, prin Tecuci și Bârlad, spre Iași; a doua, sub comanda personală a lui Mihai Vodă, a pătruns în Moldova prin pasul Oituz; a treia,

⁵ C. Cihodaru, *Contribuții la cunoașterea obștii țărănești din Moldova*, în „SCS”, (Istorie), Iași, VII, 1, 1956, pp. 28-29.

⁶ *Documente privind istoria României (DIR)*, A, Moldova, veacul XVII, vol. V, Ed. Academiei RPR, București, 1957, p. 149

⁷ *Catalogul Documentelor Moldovenești din Arhivele Istorice Centrale*, I, Direcția Arhivelor Statului, București, 1957, doc. 142, p. 102.

⁸ *Ibidem*, vol. II, doc. 689

⁹ *Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (DANIC)*, Mănăstirea Bisericiani, XIII/1

¹⁰ vezi *Orașul mării dintre munți – Bicz - 400 - album aniversar*, Ed. Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2011 și rev. „Valea Muntelui”, ediție aniversară.

¹¹ *Catalogul Documentelor Moldovenești din Arhivele Istorice Centrale al Statului*, vol. I, 1387-1620, p. 346; *DIR*, A, Moldova, Veacul XVII, 3, Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1954, pp. 27-28. Hidronimul Bicz este atestat încă din 1599, 24 aprilie, într-un document de la Ieremia Movilă prin care domnitorul dăruia „schitului de sub Ceahlău” mai multe poieni la poalele muntelui. Între hotare mai menționăm Poiana Hangului, vârful Panaghiei, culmea Ceahlăului, gura Potociului.

plecând din Bistrița, urma să treacă munții pe la Câmpulung, îndreptându-se de aici spre Suceava, Botoșani, Hotin. La 1 mai 1600 a început deplasarea. De la Bacău, grupul condus de Mihai Viteazul a înaintat spre Piatra Neamți și de aici spre Cetatea Neamțului. Cetatea și-a deschis porțile și a primit oastea lui Mihai Vodă Viteazul cu urale de bucurie, așa cum se cuvenea, ca pe o oaste frățescă, venită să făptuiască unirea țărilor române¹². O parte a avangărzii, condusă de Vasile Mârza, s-a îndreptat spre Roman, unde a ajuns la 8 mai, Mihai urmându-i cu restul oștii peste câteva zile. La 19 mai, voievodul unificator se afla în Roman, de unde urma să se îndrepte spre Suceava. Se pare că Mihai Vodă și-a fixat la Roman cartierul general, întrucât la 21 mai scria de aici bistrițenilor, cerându-le să-i trimită grabnic provizii pentru oaste. Lua parte la slujba oficiată de la Episcopie și noul episcop al Romanului, Filotei, depunea jurământul de credință față de domnul țării: „Mă supun binecredinciosului domn, Io Mihai voievod...”¹³.

În timpul scurtei domnii a lui Mihai Viteazul în Moldova (mai-septembrie 1600) vămile din trecătorile Tulgheș și Biczaz au fost desființate¹⁴. Neamțul nu mai era ținut de graniță. Dar pentru prea scurt timp a fost Moldova în cadrul statului unificat al lui Mihai Viteazul. Armata polonă care venea sub comanda cancelarului Ioan Zamoyșchi, aducându-l pe Ieremia Movilă, se afla la 24 septembrie sub cetatea Neamțului, întâmpinând aici slabă rezistență din partea garnizoanei lăsate de Mihai Viteazul. Moldova era pierdută pentru marele domnitor și pe tron reveneau Movileștii. Începeau nesfârșite lupte pentru tron care vor secătui puterea țării¹⁵.

De la începutul secolului al XVII-lea datează începuturile asistenței medicale publice, pe atunci în faza de bolniță. La Roman au funcționat două „spitale” – bolnițe; cel mai vechi, menționat prin anii 1611-1615, ținea de Mănăstirea Sfinții Voievozi, ctitorie din prima domnie a lui Ștefan Tomșa al II-lea¹⁶. Tot de pe timpul lui Ștefan Tomșa e o altă tradiție care spune că ar fi trăit pe valea Biczazului un rabin numit Hachiv di Honori, fugit din Olanda de frica Inchiziției. Iosif Solomon del Medigo, un medic evreu călător prin Moldova începutului de veac al XVII-lea, îl întâlnea pe rabin la locul numit „Pustia Jidovilor” sau Valea Jidanului la poale de Ceahlău¹⁷. În regiune, jidovii au fost asimilați cel mai adesea cu „urieșii”, urmașii lui Noe și Avraam. Dar în tradițiile păstrate de comunitățile evreiești, legendarul întemeietor al hasidismului (personaj totuși real) capătă însușiri fantastice. Al.L. Zissu, unul dintre liderii sionismului interbelic mondial, originar din Piatra-Neamț, scria într-o lucrare intitulată

¹² D. Almaș, *Vetre de istorie românească*, București, Editura Sport Turism, 1988, p. 126.

¹³ *Istoria orașului Roman*, Societatea culturală Roman-600, Roman, 1992, p. 150.

¹⁴ T. Chindea, *Contribuții la istoria românilor din Giurgeul Ciucului*, Ed. Kahan, Gheorgheni, 1929, pp. 11, 59, 65.

¹⁵ R. Popa, *Cetatea Neamț*, Ed. Meridiane, București, 1968, p. 24.

¹⁶ Dr. E. Cozărăscu, *Începuturile asistenței medicale în Roman*, în “Spitale vechi și noi, Studii și note”, Ed. Medicală, București, 1976, pp. 93-94.

¹⁷ P. Pascal, *Toponime și legende ebraice din județul Neamț*, în „Anuarul Grupului Școlar Gh. Cartianu”, Piatra-Neamț, nr. 4, 2000, p. 177

„Spovedania unui candelabru”: „Ajunși la capătul livezii bisericești din Bicaz, birjarul îi șopti cu evlavie că de aici încolo începe Valea Jidanului. Deși născut în preajma frontierei poloneze, pășările legendelor și-au înfipt pliscul în numele vestitului erou al hasidismului Baal Sem Tov și le-au lepădat în această vale a Bicazului. De atunci ori de câte ori un plutaș trebuia să dea piept cu balaurul de cleștar, care în această vale spumega mai furios ca oriunde – Jidovul – răsărea în fața cârmei și tidva balaurului era sfâșiată”¹⁸.

Miron Barnovschi-Movilă, în scurta sa domnie, și-a pus amprenta asupra vieții religioase și culturale moldovenești. Printre ctitoriile sale, alături de Mănăstirea Dragomirna, Aron-Vodă, Hârlău, se adugă Mănăstirea Hangu-Buhalnița, ridicată la 1626 într-un loc “de mare pustie”, cum glăsuiește hrsovul de întemeiere, este o construcție de “izoavă”, deci nu este mănăstirea din documentul lui Ștefan cel Mare din 1458¹⁹.

Ctitoriei sale i-a dăruit mai multe moșii și în mai multe hrisoave îi arată hotarele. Face în așa fel încât cele două mănăstiri (Hangu și Bisericiani) să-și împartă teritoriul de pe valea Bicazului până la granița cu Ardealul, la Bicazul Ardelean²⁰.

După evenimentele care au urmat primei încercări de a unifica cele trei țări românești, Cetatea Neamțului este abandonată și nu va fi amintită documentar până în zilele lui Vasile Lupu (1634-1653), care o reamenajează ca adăpost al familiei și averilor sale, el fiind considerat unul dintre ctitorii târzii ai cetății, după el, nici un domnitor nu i-a mai acordat atenția meritată²¹.

Următorul moment important în dezvoltarea ansamblului de construcții din vatra Mănăstirii Pângărați a fost perioada domniei Voievodului Vasile Lupu, mai exact anul 1642, când marele vistiernic Dumitrie Șoldan și soția sa Safta au făcut la Pângărați însemnate îmbunătățiri, înnoind biserica, mărturie a acestui fapt fiind mențiunea din inscripția în slavonă despre lucrările de la „acoperișul sfintei biserici”²².

În timpul lui Vasile Lupu s-a ridicat și mănăstirea numită Pionul. Gheorghe Lupu-Coci, la început „ceașnic” (paharnic), ajunge în timpul domniei fratelui său hatman și unul dintre marii moșieri ai Moldovei. În stăpânirea sa intră și locuri de sub Ceahlău.

¹⁸ *Ibidem*, p. 178. Toponimul și hidronimul Bicaz a dat naștere la mai multe interpretări. S-a considerat că este un regionalism care definește cremenele, cuarțul și piatra albă (*Dicționar de arhaisme și regionalisme*, Ed. Saeculum Vizual, București, 2005, vol. I, p. 33); sau numele provine de la un mârzac tătar (C.D. Gheorghiu, *Dicționarul geografic al județului Neamț*, 1895, p. 43); sau un rest de limbă peceneagă sau cumană. Bicazul este o veche denumire a cremenelui, iar bicăjelul înseamnă și „sarea măței”, după cum am aflat de la sătenii de pe această vale.

¹⁹ *Buletinul istoric Ioan Neculce al Muzeului Municipal din Iași*, Iași, 1925, p. 313.

²⁰ Gh. Baș, *Bisericile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933, p. 105; *DIR*, A, Moldova, veacul XVII., 1, pp. 13-14, 174; 2, p. 205; 3, p. 47, 62; 5, p. 129; Mănăstirea Bistrița deținea și ea un teritoriu aici, este vorba de Poiana Cârnel.

²¹ N. Acrășmăriței, D. Bârlădeanu, G. Bunghez, M. Drăgotescu, *Județul Neamț – ghid*, Ed. Stadion, 1971, p. 118.

²² *Ibidem*, p. 32.

Aici, el construiește o nouă biserică pentru Schitul Silvestru, o biserică de zid care să o înlocuiască pe cea veche de lemn. El a început construcția bisericii prin anii 1636-1637, în anul 1638 fiind deja numită Mănăstirea Pionul. În anul 1639, construcția bisericii este încheiată, așa precum o arată pisania, nu cea veche care s-a pierdut, ci cea nouă, scrisă în anul 1820 și care a fost prezentată de Gheorghe Balș, în monumentală lucrare „Bisericile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea”, din anul 1933: „Această sfântă biserică întru care se prăznuiește hramul Pogorârea Sfântului Duh este zidită de răposatul Georgie hatmanul, frate cu Vasile voevod leat 7147 (1639)...”²³.

În anii următori, mănăstirea capătă ziduri și turnuri prin strădania domnitorului Antonie Ruset și a marelui boier Toderașcu Cantacuzino, devenind o adevărată fortăreață, un loc de refugiu pentru vremurile tulburi. Primul important oaspete adăpostit la mănăstirea Pionul a fost Șerban Cantacuzino. În 1672, atunci când domnia în Țara Românească a fost luată de Grigore Ghica, simțindu-și viața în primejdie, viitorul domn, pe atunci numai spătar, a fugit de la Adrianopol în Moldova și aici, pentru a se pune la adăpost de surpriza unei extrădări, s-a așezat pe domeniile rudelor sale de la Hangu²⁴.

Între anii 1642-1644, hatmanul Gavril, alt frate al lui Vasile Lupu, zidește biserica Agapia, pe care o înzestrează și o ajută să devină în scurtă vreme un important centru monahal. Afirmarea Agapiei din Vale este facilitată și de regresul Agapiei din Deal, așezământ mai vechi, situat la o distanță de 2 km, înființat, după cât se pare, către sfârșitul secolului al XIV-lea și refăcut succesiv prin grija lui Petru Rareș, Petru Șchiopul, în a doua domnie a sa (1582-1591) și a Doamnei Anastasia – soția lui Duca Vodă la 1680²⁵.

Pentru perioada aflată în atenția noastră, cronicile și letopisețele amintesc destul de rar cele două ținuturi, oferindu-ne puține informații, de aceea, de mare folos ne sunt mărturiile călătorilor străini. L-am amintit deja pe Del Medigo, și continuăm cu Petre Diodat Baksic, care, la 16 octombrie 1641, ajunge la Târgu-Neamț, „așezat la poalele munților Neamțului, într-o vale acoperită toată cu pruni, meri și alți pomi care pot crește în apropierea munților. Nu există vii și pământul este neroditor, nu produce cereale”²⁶. Catolicii sunt în număr de 63 de adulți și 29 de copii, fiind deserviți de o „biserică de lemn lungă de 18 pași și lată de 8 pași (...) are un altar și o sacristie de lemn, iar cristelnița este în mijlocul bisercii, dar altarul este gol pentru că nu are preot (...) În fața bisericii se află o clopotniță de lemn cu două clopote, iar lângă se află un cimitir.” El mai spune că a fost o biserică „frumoasă și mare de zid, dar este ruinată” și nimeni nu mai știe hramul acesteia. Românii au 100 de case cu 550 de suflete și „două

²³ Gh. Balș, *Bisericile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, p. 335.

²⁴ *Istoria Țării Românești, 1290-1690*, ed. D. Grecescu, D. Simionescu, București, 1960, p. 165; D. Dieaconi, A. Fabian, V. Nicolau, *Mănăstirea Pionul și Palatul Cnejilor Cantacuzini de la poalele Ceahlăului*, Ed. Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2009, pp. 56-57.

²⁵ P. Lupan, *Mănăstirea Agapia*, Ed. Meridiane, București, 1969, pp. 6-7.

²⁶ *Călători străini despre țările române*, vol. V, Ed. Științifică, București, 1973, p. 241.

biserici de lemn, una a Sfântului Mucenic Dumitru și alta a Nașterii Maicii Domnului”²⁷. Ajunge la Cetatea Neamțului în timpul domniei lui Vasile Lupu. Acest domnitor reface cetatea, ce a stat mulți ani părăsită, cum ne menționează Baksic. Este situată pe deal și are „turnuri mici, părăsită de mulți ani și acum domnul o reparăși se lucrează zilnic chiar și acum, deși este în pădure”²⁸.

Baksic ajunge și la Roman și descrie astfel orașul: „Neîmprejmuit cu zid, așezat într-o câmpie între două râuri mari, Siretul și Moldova, care se unesc unul cu altul lângă orași apoi de aici se cheamă Siret până la Dunăre. Acest ținut are grâu din belșug, dar vii nu sunt prinprejur. Pește se găsește în râurile amintite. Cât despre oi, boi, vaci nu lipsesc și la fel și alte lucruri”. Catolicii sunt minoritari în Roman, adică „25 pentru împărțășanie și 6 copii, de neam sunt unguri”. Aceștia se roagă într-o „biserică de lemn, lungă de 17 pași și lată de 7 pași, dar aproape ruinată. Când plouă nu se poate face slujba. Au un potir de argint făcut în 1513 cum este scris pe piciorul lui și o clopotniță de lemn în care erau trei clopote foarte frumoase. În jurul bisericii este un cimitir împrejmuit, unde sunt îngropați credincioșii, și în cimitir se află casa în care locuiește parohul, dar n-au preot acum, ei fiind puțini, iar când au nevoie vine preotul de la Săbăoani”. Majoritatea locuitorilor, români, adică 1500 de suflete, locuiesc în circa 260 de case. Baksic descrie și mănăstirea „Sf. Paraschiva sau Sf. Vineri cu o biserică mare cu două turlle și această biserică este a episcopului sau vlădicăi (Mitrofan, episcop de Roman între 1633-1641) cum spun ei, și episcopul locuiește în mănăstire împreună cu călugării lui”. Baksic spune că pe lângă mănăstire românii mai au „șapte biserici, unele de zid, altele de lemn și aceste șapte biserici sunt toate parohiale. La una din numitele biserici locuiesc câteva călugărițe de ale lor, dar acele călugărițe se călugăresc de nevoie, când nu mai pot face nici o treabă în lume”²⁹.

În 1646, Marco Bandini, omul de încredere a lui Baksic, uns în 1643 vicar apostolic peste catolicii din Moldova, sosește în Târgu-Neamț, descris ca fiind aflat „lângă un torent care curge dinspre miazăzi și de la care își ia și numele. Spre miază-noapte un deal (mons) înalt lipit de orașel îl domină, în spre cea de răsărit este loc șes, spre apus, cale de o milă unjurească vezi ba loc șes, ba dealuri mănoase, după care încep munții (alpes) care țin până în Transilvania, și care pot fi trecuți în trei zile, nu pe un drum de care, ci pe o potecă de urmat cu piciorul sau călare”. Sașii au aici doar o biserică din „lemn pe o temelie de piatră în locul în care fusese mai înainte o capelă cu hramul Înălțării Sfintei Cruci, aceasta năruindu-se. O matroană săsoaică, Sofia, a construit în același cimitir o biserică nouăși mai mare, cu hramul sfântului Nicolae, care a fost terminată de tot în anul 1629”. Ortodocșii au trei biserici de lemn și sunt peste 400 de suflete. Aici se ia și vamă pentru negustorii care trec în Transilvania”³⁰.

²⁷*Ibidem*, p. 242.

²⁸*Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea. Serie nouă*, vol. V, Ed. Academiei Române, București, 2004, p. 86

²⁹*Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea. Serie nouă*, vol. V, p. 324.

³⁰*Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea. Serie nouă*, vol. V, p. 342-343.

Bandini găsea Romanul fără biserică ungurească, deoarece era ruinată, locul ei fiind cumpărat de un armean. Aceștia, „mai bogați decât românii, având casele și piețele cele mai bune, toți sunt negustori și cărauși”. Erau zece biserici românești, dintre care patru de piatră³¹. Armenii sunt și ei în număr de 450 de suflete, ce locuiesc în 80 de case. Au și biserică din piatră care este „zugrăvităși au și preot paroh din neamul lor”³². Bandini, la 1646, descrie locașul astfel: „mănăstire înălțată pe culmea muntelui, care arată mai degrabă a cetate decât a mănăstire, zidul spre răsărit este dublu, cel din afară are 80 de picioare înălțime, cel dinăuntru, 50. Are o lățime, în multe locuri, de 15 picioare. Poarta din afară, suspendată, se ridică odată cu podul mobil, la o înălțime de 50 de picioare de la pământ: podul întors într-o parte are 80 de pași în lungime și 12 în lățime; el se sprijină pe niște stâlpi de piatră înalți de 50 de picioare. Înăuntru zidului al doilea este capela sfântului Nicolae, ridicată cu mare meșteșug, îmbrăcată în icoanele strălucind de aur ale Domnului Hristos și a Maicii Sale, ale sfinților apostoli și ai părinților greci. Înăuntru stau monahi de națiune ruteană. Are patru metereze, păzitorii porților sunt pedestrași de ai principelui. Ai zice cu mai multă dreptate că este o cetate decât o mănăstire”³³. Bandini spune că Piatra în trecut a fost cuib unguresc, dar acum Piatra lui Crăciun sau Karacsonko, „are doar trei case de unguri. Românii au 300 de case și abia 1000 de locuitori cu două biserici, una de piatră, zugrăvită, cu hramul Sf. Ioan”³⁴.

Lui îi datorăm și o descriere a vieții călugărilor și schimnicilor, din cele ce le-a văzut sau auzit în călătoria sa în ținutul Neamțului, ajungând la Bistrița și Neamț, dar și în zona montană la „două mănăstiri basilitane”: „Nu mănâncă carne, raritate când mănâncă pâine, de obicei au câte o turtă nesărată din țărăță și de mei abia pasat, o coc din cenușă și o mănâncă împreună cu fructe sălbatice, legume și miere de albine. Ca îmbrăcăminte n-au decât o cămașă de in. Tot restul hainelor este făcut din lână sau păr de animale, pe care le lucrează singuri. Locuiesc în chilii, colibe sau peșteri, n-au alt mobilier decât o icoană, rar câte o masă de lemn. Dorm la pământ pe o scândură goală sau pe lespezi și pun sub cap o piatră în loc de pernă. Au fața bărboasă, părul lung de le acoperă umerii și hainele aspre. Sunt sănătoși, voinici și adesea trec de 100 de ani. Se ocupă cu albinăritul, cu grădinăria, cu semănăturile și împletituri și coșuri de nuiele”³⁵.

În aceeași perioadă, Andrei Bogoslavici, bulgar, consideră Romanul oraș frumos, iar Paolo Bonini descrie cele două ape și cele 600 de case³⁶. La Roman, în vremea lui Vasile Lupu exista un oarecare început de industrie: sunt menționate breslele blănarilor, croitorilor, bărbierilor, abagerilor și cojocarilor, iar la Piatra-Neamț existau

³¹ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, Ed. Eminescu, București, 1918, p. 228.

³² *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea. Serie nouă*, vol. V, p. 244.

³³ *Călători străini despre țările române*, vol. V, p. 325.

³⁴ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, Ed. Eminescu, București, 1918, p. 227.

³⁵ C. Turcu, *Preocupări de cultură regională*, III, Piatra-Neamț, 1943, pp. 8-9.

³⁶ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea. Serie nouă*, vol. V, p. 243.

mai multe bresle, legate îndeosebi de prelucrarea lemnului. Un număr însemnat de meșteșugari era la Târgu-Neamț; produceau sumane, țesături de casă, cojoace etc.³⁷.

Voievodul Gheorghe Ștefan, care a urmat sângeros pe tron lui Vasile Lupu, avea la Buciulești, în ținutul Neamțului, o curte, o veritabilă fortăreață, cu ziduri și turnuri puternice, înconjurată de un șanț de apă³⁸. Curtea era folosită și ca locaș de surghiun pentru dușmanii domnitorului, așa cum ne prezintă cronicarul Ion Neculce: “Gheorghe Ștefan-vodă, după ce au prinsu pre Toma vornicul Cantacuzino în Suceava, l-au îmbunat până a aduce pre frate-său Iordachi Cantacuzino din Țara Leșească (...). Și apoi prindzând pre amândoi frații, i-au închis pre amândoi frații împreună cu doamna lui Vasilii-Vodă la Buciulești. Și acolo multă groază le fice, și umbla noaptea cu luntrea pre ape Bistriții, de-i spărie că-i vor răsturna în Bistrița”³⁹ și se spunea că “aici au fost omorâți, cu mari și grele munci, Alexandrul Paharnicul și Enachie Comisul, feciorii lui Gavril Hatamanu și nepoții lui Vasile Lupu”⁴⁰. După ce Gheorghe Ștefan a cucerit Suceava devenind domn pentru a doua oară „a luat prizonieri pe doamna Ecaterina, soția lui Vasile Lupu și pe Ștefăniță, pe care l-a însemnat la nas. La rugămintile lui Gheorghe Rakoczi, prizonierii n-au fost uciși, ci închiși la Buciulești, alături de Toma Cantacuzino vornicul, împreună cu fratele său Iordache, cărora voievodul le-a luat averea. La intervenția postelnicului Constantin Cantacuzino, fratele celor doi boieri închiși, Constantin Șerban, voievodul Țării Românești, i-a trimis mesaj lui Gheorghe Ștefan, rugându-l să-i sloboadă pe cei doi boieri, să nu-i omoare, iar de-i va omorî vor strica prieteșugul și să fie gata de război. Gheorghe Ștefan, i-a iertat pe cei doi boieri și le-a dat înapoi moșiile”⁴¹.

Biserica Buciulești este ctitoria logofătului Dumitrașcu Ștefan, tatăl voievodului Gheorghe Ștefan, construită în anul 1629, fapt atestat de pisania păstrată la biserica din Podoleni”. Era o construcție solidă din piatră și cărămidă cu ziduri groase de peste 1.50 metri⁴². Astăzi au mai rămas doar jalnice ruine...

Însoțind pe tatăl său, patriarhul Macarie al Antiohiei, diaconul Paul de Alep vede și descrie Romanul în 1657. El găsea aici mai „multe biserici de piatră și o mănăstire minunată cu numele Sf. Paraschiva, reședința episcopilor”. În Roman se aflau și multe „hanuri frumoase ce aparțin oamenilor care fac rost de trăsuri și de toate cele de trebuință călătorilor”. Reține, înainte de toate, faptul că Romanul era considerat ca o reședință domnească, probabil că Gheorghe Ștefan rezida în fosta locuință domnească de pe lângă Episcopie. În ziua de 8 noiembrie, la prăznuirea sărbătorii

³⁷V. Orășanu, *Județele patriei, Neamț*, Ed. Sport Turism, București, 1981, p. 43.

³⁸ P. Tudoran, *Tânărul voievod și nedreapta lui poreclă*, în „Magazin istoric”, 1979, nr. 9, p. 55.

³⁹ I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. îngrijită de Ion Dianu, București, 1984, p. 14.

⁴⁰ Al. Piru, *Istoria literaturii române de la origini până în zilele noastre*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 287.

⁴¹ I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 14.

⁴² I. Tanoviceanu, *Inscripțiile de la Podoleni, Neamț*, în „Analele Academiei Române”, București, Ed. Academiei Române, Tom XIV, 1902-1903, Seria Istorie, p. 31; I.D. Ștefănescu, *Un monument istoric uitat: Biserica de la Buciulești*, în „Revista Istorică Română”, București, 1946, p. 63.

Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril, patriarhul a asistat la liturghia oficială în catedrala Episcopiei, apoi, la 13 noiembrie, la serviciul divin făcut de ziua Sf. Ioan Gură de Aur, prilej cu care episcopul – notează secretarul – ar fi îmbrăcat felonul Sf. Ioan Gură de Aur, care – crede Paul de Alep – ar fi fost trimis de un patriarh din Constantinopol lui Ștefan cel Mare, iar acesta îl dăduse Episcopiei. În realitate, felonul a fost dăruit lui Alexandru cel Bun de împăratul bizantin Ioan al VIII-lea și domnul moldovean l-a dăruit Episcopiei pe care o întemeiase⁴³.

Misionarul conventual Francesco Maria Spera, care vine la Roman în 1670, găsea biserica catolică fără preot dar menționa că „din când în când se duce acolo preotul de la Cotnari, îi dau un butoi de vin”⁴⁴, însă menționa totuși un diacon, în schimb, tot în acel an, misionarul Giovanni Battista del Monte Santa Maria, găsea biserica fără paroh, iar numărul catolicilor aproape inexistent: „erau doar în două case”⁴⁵.

Vito Piluzzi din Vignanello, în calitate de prefect al misiunilor din Moldova, dă în 1668 un amănunțit raport către nunțiul din Polonia, în care prezintă situația din Moldova. La Roman erau 15 suflete de catolici, iar „Biserica are șase vii la Cotnari. Nu este preot, dar o dată pe lună cel de la Săbăoani slujește și aici, iar ca plată primește un vas de vin”⁴⁶. În 1682, Antonio Angelini din Campi, spunea că biserica este părăsită și nicio casă de catolici, în schimb biserica avea „șase vii administrate de cotnăreni”⁴⁷. În 1688, Francesco Renzi, găsea o biserică de lemn care „stă să cadă” și doar trei case de catolici. El adaugă că orașul este „așezat pe un munte, dar cu totul deschis și fără nici o fortificație. Însă s-ar putea construi acolo o frumoasă cetățuie (...) sunt 300 de case, toate de schismatici, dar foarte bogăți, mai ales în vite. Principele ține acolo o companie de 200 de oșteni”⁴⁸. La 1650 minoritul conventual Bonaventura din Campofranco, spune că biserica din oraș este fără preot⁴⁹.

Noul vicar apostolic Vlas Koicevic poposește în 1661 în târgul care era „lângul râului cu același nume, avea multe biserici și mănăstiri schismatice în apropiere, iar Biserica catolică e de lemn. 109 suflete rămase după ciumă. Preot nu este. A slujit preotul Elias din ordinul minoriților observanți din Bosnia... Din 1647 n-au văzut episcop și nu au fost confirmați”⁵⁰.

La 1670, misionarul Francesco Maria Spera, poposea la Neamț (Nempsi Villa), unde se afla un diacon și 35 de suflete. Vito Piluzzi din Vignanello, la 1688, găsea „treizeci și cinci de suflete, biserica are o vie, anul acesta a avut de la vie optzeci de

⁴³ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea. Serie nouă*, vol. VI, p. 156.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 208.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 218.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 81.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 338.

⁴⁸ *Călători străini despre țările române*, supliment I, Ed. Academiei Române, București, 2011, pp. 208, 220.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 463.

⁵⁰ *Călători străini despre țările române*, vol. VII, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 138.

ciubere”. Existau și două biserici ortodoxe iar la „doua leghe de Neamț este o mănăstire care se numește Agapia. Secul este la trei leghe. Starea bisericii catolice nu era una bună, fiind din „lemn cu două clopote și două clopoțele mai mici de altar, o biblie și multe alte cărți în limba germană”⁵¹.

Tot pe la 1670, misionarul Giovanni Battista del Monte Santa Maria găsește o biserică catolică, „din lemn, cu un altar; are potir și o cruce de argint, odăjdii de altar vechi și rupte.” Are și o vie la Cotnari, care era ținută de sătenii de acolo. Erau doar 10 case de catolici, care nu aveau preot⁵².

În 1675, s-a petrecut cel de-al doilea moment greu din viața Cetății Noi a Romanului după distrugerea provocată de Alexandru Lăpușneanu. Pentru a face pe placul otomanilor, Dumitrașcu Cantacuzino, domnul de atunci, a dispus și el de distrugerea cetăților Moldovei, care probabil nu fuseseră îndeajuns de stricate de vodă Lăpușneanu. Pentru a face mai eficientă acțiunea, pe sub ziduri au fost făcute „lagumuri”, adică șanțuri, umplute apoi cu praf de pușcă, după care li s-au dat foc. Astfel, au fost distruse și năruite⁵³.

În 1682, minoritul Antonio Angelini din Campi spunea că „biserica e din lemn cu două clopote; sunt trei case de catolici, slujește părintele misionar din Baia odată pe lună, și atunci când este chemat. Via este acum distrusă”⁵⁴.

În 1688, Francesco Renzi, trimis al Congregației de Propaganda Fide în Moldova, întocmește o informare în care precizează că la Neamț este o biserică catolică, „de lemn, cu clopotele sale și cu odăjdii. Catolicii din acesta sunt în munți”. Ajungeși la Piatra Neamț, situat la „20 mile de Neamț”, găsea o biserică catolică în ruină, iar enoriașii, în lipsa unui lăcaș de cult adecvat, „merg la bisericile schismatice, când nu au înlesnire de preoți”. În raportul din 1691 către propagandă, despre situația din Moldova, misionarul minorit Francesco Antonio Renzi informa că la Neamț este o „biserică de lemn, fără clopot și obiecte de cult; sunt cam cinci familii de catolici”⁵⁵.

La 1689, misionarul Antonio Giorgini spunea că domnitorul Moldovei avea în Roman 200 de leferi, adică soldați, toți călare, care sunt cu leafă. În Piatra, 40 de soldați călare, iar la Neamț 60⁵⁶.

Dintre breslele naționalităților conlocuitoare, un rol deosebit în viața orașului Roman în Evul Mediu au avut armenii, care, potrivit prevederilor dreptului de Magdeburg, aveau libertatea de a-și alege dregători proprii, fără amestecul autorității de stat. Această breaslă a funcționat alături de cele ale autohtonilor. În general, orașenii români și armeni din Evul Mediu au trăit în bunăînțelegere și au făcut front comun împotriva incuriei administrative a Episcopiei, care a exploatat ambele

⁵¹ *Călători străini despre țările române*, vol. VI, Ed. Științifică, București, 1972, p. 81.

⁵² *Călători străini despre țările române*, vol. VII, p. 217.

⁵³ *Istoria orașului Roman*, p. 65

⁵⁴ *Călători străini despre țările române*, vol. VII, p. 338.

⁵⁵ *Călători străini despre țările române*, Supliment I, Ed. Academiei Române, București, 2011, p. 207.

⁵⁶ *Călători străini despre țările române*, vol. VIII, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, pp. 90, 118.

comunități. Nici meșterii armeni nu aveau voie să angajeze ucenici sau calfe de alte naționalități fără aprobarea conducerii breslei. Din cauza unor neînțelegeri cu domnitorul Gheorghe Duca, în anul 1672 un mare număr de armeni în frunte cu episcopul Minor Zilichtar-Oglu au trecut în Transilvania. De aici au menținut legături cu conașionalii lor rămași în Moldova. Armenii din Transilvania au redactat „statutul îndătinat pentru breasla tinerilor”, care în anul 1690 a fost copiat și adoptat ca statut al breslei tinerilor armeni din Roman, Iași și Botoșani. Asociația tinerilor armeni din Roman era condusă de un vătav și fiecare membru plătea o cotizație și alte contribuții din care se alimenta fondul breslei. Prin această asociație s-a urmărit să se facă educația religioasă și civică a tinerilor armeni, deoarece li se cerea să fie ascultători, „negâlcevitori” și să se ajute între ei⁵⁷.

În ținutul Neamțului, pe lângă vechile mănăstiri, Neamțul și Bistrița, cu moșii până la hotarele de vest ale Moldovei, apar Bisericanii, Pângărații, Xeropotamul (Secu), Agapia, Sihăstria Secului, Poienile, Hangu-Buhalnița sau Pionul, care vor primi și ele moșii din confiscări pentru “hiclenii”, din domeniul domnesc etc. Spre sfârșit de secol XVII vor începe îndelungate conflicte și procese între ele. Au apărut și stăpânii străini. Unele mănăstiri au fost închinat. Astfel, potrivit istoricului Nicolae Iorga, în anul 1677, Mănăstirea Bistrița, una dintre cele mai mari și bogate ale Moldovei, este închinată Ierusalimului de către Safta, văduva lui Gheorghe Ștefan (1653-1658), și vărul ei, Pătrașcu Pitarul – fiul spătarului Dumitrașcu (Boul), între moșiile închinat fiind și Calul-Iapa din ținutul Neamțului și altele de pe valea bistriței și Bicazului⁵⁸.

Domnia lui Constantin Cantemir a fost scurtă, dar plină de evenimente militare, de altfel voievodul era unul cu pricepere la meșteșugul armelor. După cronica lui Nicolae Mustea (1622-1729): „Așezat-au Cantemir Vodă niște steaguri cu lefegii în tîrg la Roman, de pază și pre Siretu și pre Moldova și alte steaguri în Piatra, iară de pază pre Bistrița, și aceia țineau calea podghiazurilor ce se slobozeau prin țarași pre mulți îi prindeau și-i aduceau la Cantemir Vodă și cum îi aduceau, îndată-i omorau. Este vorba de cetele de tâlhari „budușlăi” din Ardeal și din Polonia, care cutreierau țara la prădat⁵⁹. Enachi Kogălniceanu, în cronica sa, scrie următoarele: „Constantin Vodă pe de altă parte, au răpezit boieri de ai Măriei sale cu beșliii, cu arnăuți, pe alții în sus, pe alții la munte, pe alții la Troțuș, la Bacău, la Roman, la Piatra, la Neamț, la Suceava, la Câmpul Lung, la târgul Siretului, scriind și la beșlegi să meargă împreună, prin toate târgurile și să nu lase o casă întreagă, ca să adune pe turcii-Laji din țară, la Iași, cu aprobarea împărăției – ca să nu mai prade și de acolo să-i trimită în regiunea Hotin-Bender”⁶⁰. Sau „pe-cie vreme era vro 40 și mai bine de codreni tâlhari, de ține drumurile în țara de gios. Ajuins-au la Cantemir Vodă de i-au iertat. Ș-au vinit toți la

⁵⁷ *Istoria orașului Roman*, p. 93.

⁵⁸ M. Popescu-Spineni, *Procesul mănăstirilor închinat*, Institutul de Arte Grafice „Tiparul universitar”, București, 1936, pp. 130 și 144.

⁵⁹ M. Kogălniceanu, *Letopiseșe*, ed. a II-a, 1872, pp. 35-86.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 21.

Ieși și i-au adus pe toți în mănăstire, la Galata, de au giurat cum ar sluji lui Cantemir-vodăși țării cu dreptate. Și le-au dat leafă câte 4 lei pe lunăși au pus capete dintre dâșii pe Zaharie și pe Sandul și le-au dat cărți de volnicie, să strângă cât mai mulți. Și cum au sosit la Piatra, au găsit un poghiaz de leși cu cazaci, vro 200 și mai bine. Și așa i-au lovit fără veste, pe o negură, de i-au spart și i-au spârcuit și i-au spânzurat. Dece, dintr-acea izbândă au început Cantemir-vodă a faci steaguri de lefegii de la Roman și în Cozmești și-n Târgu-Frumos, în Hârlău, în Podul Leloaie, în Ieși. S-au început a-i birui pe tâlhari și-a-i prinde, de-i duce la Cantemir-vodă de-i tot omorie cu fel de fel de cazne”⁶¹.

Miron Costin era din ținutul Romanului și a îndeplinit și dregătorii în Moldova. Ca un apropiat al regiunii scria în poemul său „Cronica Țărilor Moldovei și Munteniei”, scris în Polonia la 1684, numește orașul nostru „Piatra fo albo Kamien”⁶², iar N. Iorga tâlmăcește aceste cuvinte slavone prin expresia „Cetatea de piatră”, pentru vechiul nume al Pietrei de azi⁶³. În ținutul Romanului își afla sfârșitul eruditul cronicar. Ion Neculce menționează că, la 1691, la nunta lui Ion Palade care a avut loc la moșia acestuia de la Băcani mai mulți participanți printre care și hatmanul Velicico Costin, fratele cronicarului, ar fi uneltit împotriva domnului lor Constantin Cantemir. Au fost pârâți de către Ilie Țifescu poreclit Frige-Vacă. Velicico a fost arestat, dus la Iași și decapitat. Dușmanii Costineștilor l-au sfătuit pe domn să-l omoare și pe Miron "ai vinovat, ori nevinovat să nu scapi, c-apoi încă a hi mai rău, și de tine și de noi”⁶⁴. Constantin Cantemir a trimis atunci pe Macri, vătaful de păhărniceii, cu slujitori, la Roman. Miron Costin se afla la Bărboși, unde se îngrijea de înmormântarea soției, Ileana Movilă. Descendentă dintr-o veche familie, Ileana era fata lui Ion Movilă⁶⁵, ultimul din cei cinci băieți ai lui Simion Movilă domn al Moldovei (1606-1607) și pentru un timp al Țării Românești (1601-1602). Petru Movilă, mitropolit de Kiev (1633) și susținător al culturii și religiei ortodoxe, îi era unchi⁶⁶. Slujitorii l-au sfătuit să fugă că nu-i departe de Neamț, dar el a refuzat crezând că la Iași își va putea dovedi nevinovăția. Iar Macri „ca un om rău și de nimica, nu i-au fost milă de sufletul stăpănu-seu și s-au grăbit de l-au omorât, că de l-ar fi dus la Iași, poate s-ar fi îndreptat și n-ar fi perit”⁶⁷. Marele cărturar a fost înmormântat la moșia sa de la Barboși (localitate care în prezent îi poartă numele), unde osemintele au stat până în anul 1888, când au fost transferate la Iași, unde cronicarului i s-a înălțat și un monument datorat sculptorului V. Hegel. „Astăzi, 9 iunie 1888 – se spunea în procesul verbal nr. 256,

⁶¹ I. Neculce, *op. cit.*, pp. 38, 176-177.

⁶² I. Bogdan, *Cronici inedite*, București, 1895, p. 176; Miron Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p.216.

⁶³ N. Iorga, *Sate și mănăstiri din România*, ed. I. București, 1905, p. 79.

⁶⁴ G. Ștrempel, *Ion Neculce, Opere*, Ed. Minerva, București, 1982, p. 335.

⁶⁵ Ion Movilă a trăit în Transilvania numindu-se ”principe ereditar al Moldovei”, a murit acolo în 1644, lăsând o singură fiică, Ileana căsătorită pe la 1655 cu Miron Costin (Șt. S. Gorovei, *Movileștii*, în ”Magazin istoric”, anul VII, nr. 6, iunie 1973, pp. 64-72).

⁶⁶ P. P. Panaitescu, *Miron Costin, opere*, Ed. de stat pentru literatură și artă, București, 1958, p. 7.

⁶⁷ G. Ștrempel, *Ion Neculce, Opere*, p. 337.

alcătuit la Episcopia din Roman, cu prilejul dezgropării osemintelor – aducându-se la această Episcopie de către Prea Cuviosul Protoiereu al județului Roman, Ion Constantinescu, osemintele aflate în mormântul Costinilor din Biserica comunei Brăniștei (Barboși) din județul Romanului, s-au așezat aceste oseminte într-o lădiță de lemn și, sigilându-se cu sigiliul Episcopiei, s-au dat acea lădiță în primirea D-sale, D-lui V.A. Urechie, spre a o duce la Iași, pentru a o pune în monumentul ce se rădica acolo în memoria lui Miron Costin. Spre sciință s-a încheiat aceasta”⁶⁸.

O altă mențiune despre regiunea noastră o găsim în letopisețul editat de Mihail Kogălniceanu: „Iar Antiohii-vodă de primăvară, în al cinceli an al domniei lui, au făcut cărți de slobodzii pin toate săliștile. Și au mutat slujitori de pin Piatrăși din Roman și de pin toate târgurile, ce era prin mijlocul aședzați și i-au mutat pe la marginile țării, pe la vaduri, pe Nistru și pe Prut îi aședză. Și scoasăși ruptă de țară, de-i aședză pre oameni pe putință cu pecetluri roșii domnești pe fețe, pe tot omul anume, și cu giurământ mare că vor da de patru ori într-un an. Deci așa purceseră oamenii din toate țările a izvorși a vini cinești la locus său și la moșia sa”⁶⁹.

În urma înfrângerii turcilor sub zidurile Vienei, în 1683, oști polone au pătruns în Moldova. Regiunea Neamțului, deși mai ferită, a fost supusă totuși la grele prădăciuni. La 26 noiembrie 1685, Toader Armașul scria către bistrițeni că leșii au prădat în Moldova „de la târg la Piatra în sus de au lăsat numai pământul”. Craiul a lăsat trupele să ierneze în țarași le-a dat voie să prade”⁷⁰. O parte a armatei lui Ioan Sobieski, în drum spre țară, în 1686, (după ce, la Iași, dă foc la două mănăstiri, răpește toate vasele sacre, împreună cu multe alte odoare prețioase, ia în captivitate pe mitropolitul Dosoftei), ajunge până la Cetatea Neamțului, unde sta ascunsă domnița Ruxandra, una din cele mai frumoase femei ale vremii. „Rășchirându-se leșii și cazacii și moldovenii pribegi prin țară după jaf, cum scria cronica, aflat-au pe doamna Rocsandra, fata lui Vasile Lupu pre care au fost ținut-o feciorul lui Hmil, anume Timuș, în Cetatea Neamțului”. Aici intrând prin surprindere, o ceată de cazaci răzleți, într-o noapte, au pus-o la cazne, i-au luat vreo 19 mii de galbeni și, pe prag, cu toporul i-au tăiat capul. Multă vreme au rămas pe un perete al cetății niște pete de sânge, urmele mâinilor chinuitei domnițe, din acel ceas”⁷¹. În 1696, Mănăstirea Neamțului a fost incendiată, iar timp de câțiva ani, până în 1699, a fost ocupată de oștile polone ale lui Sobieschi”⁷².

De trăinicia zidurilor Cetății, care se îndărătniceau parcă să-și păstreze tăria în pofida domnilor plecați turcilor, avea să se încredințeze și regele polon Ioan al III-lea

⁶⁸ *Istoria orașului Roman*, p. 149

⁶⁹ I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, Ediția Iorgu Iordan, București, 1955, p. 110.

⁷⁰ *Documente privitoare la istoria Românilor, volumul XV- Partea 2 : 1601-1825: Acte și scrisori din arhivele orașelor Ardelene (Bistrița, Brașov Sibiu), culese de Eudoxiu Hurmuzaki*, București, 1911, p. 1401.

⁷¹ Al. Husar, *op. cit.*, p. 91; Al. Ligor, *Prin Moldova în timpul lui Vasile Lupu*, Ed. Sport-turism, București, p. 154.

⁷² Șt. Balș, Corina Nicolescu, *Mănăstirea Neamț*, Ed. Tehnică, București, 1958, p. 9.

Sobieski, în vara anului 1691. Pentru a cuceri cetatea, regele a fost nevoit să întreprindă un asediu regulat și să folosească artileria⁷³. Cu ocazia acestei campanii din anul 1691, garnizoane polone au fost instalate la Câmpulung, Agapia, Secu și Buhalnița. Locuitorii regiunii s-au ascuns în codri, iar călugării au fugit spre regiunea de dincolo de Siret⁷⁴. În toamna aceluiași an, regele polon, cu cea mai mare parte a oștirii, s-a retras în țara sa. Buhalnița și Câmpulung au rămas însă în stăpânirea garnizoanelor instalate de dânsul aici. Domnul Constantin Cantemir a trimis „o seamă de tătari și cu moldoveni lefegii la Câmpulung și în Hangu de au prădat și au ars, ca să scoată pe joimiri și nu i-au putut scoate. Iar duium de rob au luat mult tătarii”⁷⁵. În felul acesta apărau tătarii interesele Imperiului Otoman, prin robirea și jefuirea populației din Moldova și, tot astfel, apăra Constantin Cantemir pe acei care luaseră armele să alunge pe nemți din Moldova. Dacă tătarii n-ar fi fost în stare să scoată joimiri poloni din cetăți și din incintele mănăstirilor, în schimb, aceștia, însoțiți și de un însemnat număr de ostași moldoveni angajați în armata polonă, au atacat trupele lui Constantin Cantemir, provocându-le mari pierderi, și au jefuit târgul Piatra⁷⁶. Ocupată timp de opt ani, garnizoana polonă lăsată de Sobieski, înspre sfârșitul aceluiaș veac, în vremea războaielor dintre turci și poloni pentru Camenița, Cetatea Neamțului, împreună cu satele și mănăstirile de primprejur, căzu pradă furiei tătarilor. De abia mai târziu (prin 1699), după ce turcii părăsiră Camenița, iar leșii cele două cetăți, ele ajung iar în mâinile polonilor⁷⁷. Mănăstirile întărite au rămas astfel ocupate de poloni până la încheierea păcii de la Karlovitz, în 1699. Antioh Cantemir a cerut polonilor să evacueze satele și mănăstirile întărite din Moldova, iar locuitorii moldoveni au refuzat să dea care pentru transportul artileriei și depozitelor polone până nu li se vor plăti toate pagubele suferite de ei în timpul ocupației⁷⁸.

În 1705, în timpul domniei lui Mihail Racoviță, marele boier muntean Toma Cantacuzino a ajuns în Neamț. Se afla ca sol la Iași, când a venit veste de la Istanbul că domnia a fost luată din nou de Antioh Cantemir. Știut fiind faptul că familia Cantemir dușmănea de moarte familia Brâncoveanu, iar Toma Cantacuzino era unul dintre dregătorii apropiați ai lui Constantin Brâncoveanu, spătarul fuge împreună cu hatmanul Neculai Costin (care-și simțea și el viața amenințată) la ruda sa Ilie Cantacuzino, la Hangu. Cu sprijinul vornicului Bogdan, cumnat lui Antioh Cantemir, boierii s-au putut întoarce la casele lor din Iași, iar Toma Cantacuzino s-a întors în Muntenia. Pentru o vină ce ne-a rămas necunoscută, marele logofăt Solomon

⁷³ R. Popa, *Cetatea Neamțului*, p. 27.

⁷⁴ C. Cihodaru, *Evul Mediu și începutul epocii moderne*, p. 170.

⁷⁵ *Ibidem*, pp. 126-128, 258.

⁷⁶ *Documente privitoare la Istoria Romanilor*, culese de Eudoxiu Hurmuzaki (vol. V, part. II), București, 1886, pp. 235-236.

⁷⁷ Al. Husar, *Dincolo de ruine (Cetăți medievale)*, Ed. Tineretului, 1980, București, p. 92.

⁷⁸ *Ibidem*, supl. II, 3, pp. 275-276; Al. Grigorovici, *Expedițiile regelui Sobieschi în Moldova și în ținutul Neamțului*, în *ALPR*, 1933-1934; I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. I. Iordan, București, 1955, pp. 183-184.

Bârlădeanu, trimis la Constantinopol „în trebile țării”, a fost ajuns din urmă de trimișii noului domn, Antonie Ruset, și decapitat. „Fiind pornit din Iași de Antonie Ruset – consemnează o însemnare din condica mănăstirii Bogdana – să meargă cu trebile țării la Țarigrad și pe drum au trims de l-au ajuns la Roman de l-au tăiat”⁷⁹.

La 1687, Doamna Safta, soția domnitorului Radu Ștefan, care se vede că se trăgea din familia lui Alexandru cel Bun, a închinat Bistrița Sfântului Mormânt, cu prilejul venirii la noi în țară a patriarhului de Ierusalim, Dosoteiu. În actul de închinare, Doamna Safta zice că mănăstirea Bistrița „... este zidită și făcută de moșii noștri cei buni și bătrâni...” și a închinat-o din pricină că „văzând noi că a rămas la mare pustietate și grea stricare, că s-au schimonosit și au lipsit din toate podoabele ei ce s-au chemat: veșminte scumpe, odoară multe și moșii bune și mulți robi țigani ce au fost dat și miluit și întărit Domnul Alexandru V.V. Cel Bun și Bătrân, care este acolo dimpreună cu Doamna Ana și cu coconii săi. Deci și noi fiind din acei ctitori bătrâni...”⁸⁰. În decursul vremurilor, mănăstirea Bistrița fusese înzestrată cu moșii, odoare etc. de Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Ioan Vodă cel Cumplit, Ștefan Tomșa și alții. Mănăstirea avea mai mult de 16 moșii⁸¹.

Secolele al XVII-lea și al XVIII-lea reprezintă pentru mănăstirea Neamț, o perioadă de stagnare a dezvoltării sale, datorită numeroaselor încălcări dușmane, urmate de jaf și incendii. Astfel, în anul 1633 mănăstirea Neamț a fost prădată, în anii 1671 și 1696, a fost incendiată, iar timp de câțiva ani, până în 1699, a fost ocupată de oștile polone ale lui Sobieschi⁸². La o depărtare de 3 km de mănăstirea Neamțului, pe un drum ce duce numai prin pădure, se află sus pe munte, într-o frumoasă poieniță schitul Procov. Biserica e de lemn, construită în 1706 de către starețul Pahomie. Schitul acesta ținea tot de mănăstirea Neamțului⁸³.

Janos Papi se afla la 9 octombrie 1708 la Târgu-Neamț (Namici), unde trebuia pus în aplicare salvconductul domnitorului, dar, spunea el, localnicii nu au ținut seama de salvconductul domnului și „punându-și nădejde în cetatea de piatră, s-au retras acolo, și a trebuit singur să am grijă de aprovizionarea mea”⁸⁴.

Dimitrie Cantemir a încheiat „Descrierea Moldovei” în 1716, dar prezenta realități dinainte de domnia sa (1711). Se spune că ar fi ajuns în 1699 la muntele Ceahlău, imediat după căsătorie, în timpul domniei fratelui său Antioh. Nu

⁷⁹ I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 235; D. Dieaconu, A. Fabian, V. Nicolau, *Mănăstirea Pionul și Palatul Cneșilor Cantacuzini de la poalele Ceahlăului*, p. 66.

⁸⁰ Ep. Melchisedec, *Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 de mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, 1885, p. 75.

⁸¹ Preot C. Matasă, *Călăuza județului Neamț*, Ed. Cartea românească, București, 1929, p. 77. După “Schite istorice” de Vlădica Narcis Crețulescu.

⁸² N. Iorga, *Mănăstirea Neamțului*, Vălenii de Munte, 1912, p. 20

⁸³ Preot C. Matasă, *Călăuza județului Neamț*, p. 166

⁸⁴ *Ibidem*, p. 234.

menționează decât puține sate, schiturile, mănăstirile, dar, important, realizează o hartă a Moldovei arătând că granița era la „cumpăna apelor”⁸⁵.

Tradiția spune că ar fi urcat pe „drumul cailor”, pe pâraul Neagra. Dar mai probabil, a urcat prin satul Izvorul Alb și apoi prin Jgheabul cu Hotaru’, ca să ajungă la cea mai cunoscută stâncă a muntelui – Dochia, pe care a descris-o și a rămas impresionat de povestea ei aflată la un foc de tabără, considerând apoi că ar fi fost statuia unui idol păgân din vremuri vechi⁸⁶.

Pe „Harta Geografică a Moldovei”, alcătuită de Dimitrie Cantemir și descoperită și comentată de George Vâlsan, se văd numeroase sate pe văi și îndeosebi se constată de aici, ceea ce de altfel și documentele mai vechi ne confirmă, că județul Neamț, mai demult, cuprindea și satele ardelene: Bicazul, Tulgheșul, Corbu și Bilborul, întinzându-se la apus până la obârșia apelor, care curg încoace; spre nord, atingea râul Moldova; spre sud urma o linie cu mult mai jos de Tazlău și spre răsărit mergea până în apropierea Siretului⁸⁷.

Dimitrie Cantemir, vedea un Neamț mirific, cu „Muntele cel mai înalt este Ciahlaul, carele de s'ar fi fost pus în basmele celor bătrâni, ar fi fost asemenea de vestit ca Olimpul, Pindul sau Pelias, este [...], nu departe de obârșia Tazlăului, și în mijlocul lui este neconținut acoperit cu zăpadă, însă pe vârful lui nu este atâta cât ar socoti cineva, pentru ca să pară a fi mai înalt de cât norii cei de zăpadă. Din piscul lui care se înalță în chipul unui turn, se sloboade în jos un pârau foarte limpede și cu mare sunet surpându-se peste stânci oable, se varsă în Tazlău”. Vedea Bistrița ca cea care „curge din Alpii Transilvaniei și este atât de repede, încât cele mai mari pietre le surpă din munte și le duce cu sine”⁸⁸.

În secolul al XVII-lea, în ținuturile Neamț și Roman au fost perioade de pace și prosperitate, urmate de războaie, expediții de jaf, lupte pentru tron. Domnii puternici au fost puțini și perioadele de interregnum au favorizat imixtiunea unor state în treburile interne ale țării, prezența unor trupe străine și chiar ocupații. Marea epopee a lui Mihai Viteazul, care a fost la Neamț și Roman, s-a încheiat prin intervenția în Moldova a polonezilor, iar Movileștii revin pe tron, dar cu domnii scurte și instabile. Războaiele turco-polone duc la creșterea implicării turcilor în Moldova, iar Miron Barnovschi, ctitor la Hangu, are moarte de martir la Istanbul. Vasile Lupu are o domnie lungă, care a adus stabilitate țării și dezvoltare economică. Frații și rudele sale au moșii în Neamț și Roman și ridică curți, biserici și mănăstiri. Ambițiile sale politice nemăsurate au

⁸⁵ G. Vâlsan, *Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir*, în „AARMSI”, s. III, tom VI (1927), pp. 193-211; Preot C. Matasă, *Călăuza județului Neamț*, p. 10, folosind informații din P.P. Panaitescu, *Contribuții la Opera Geografică a lui Dimitrie Cantemir*.

⁸⁶ *Mitologie și creștinism la muntele Ceahlău, itinerarii spirituale și turistice*, Ed. Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2010, p. 45.

⁸⁷ Preot C. Matasă, *Călăuza județului Neamț*, p. 10, folosind informații din P.P. Panaitescu, *Contribuții la Opera Geografică a lui Dimitrie Cantemir*.

⁸⁸ D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Colecția Ev. Scriptorium, 2017, p. 20. În ciuda unor inexactități, este prima importantă descriere a muntelui Ceahlău.

generat conflicte armate care au slăbit puterea țării, au dus la intervenția cazacilor și la un sfârșit tragic al familiei sale.

Dumitrașcu Cantacuzino distruge cetățile Moldovei la porunca turcilor, Cetatea Neamțului având de suferit. După 1683, oștile polone se cantonează în Moldova și rămân mai mulți ani în mănăstirile nemțene. Pentru evacuarea polonilor, domnitorii recurg la ajutorul tătarilor și urdiile jefuitoare ajung până la hotarele Transilvaniei. Boieri și domnitori închină mănăstiri românești lăcașurilor ortodoxe grecești orientale și moșii, sate cu oamenii lor intră sub stăpânire grecească. Această grecizare începută de Radu Mihnea, Alexandru Iliăș și Vasile Lupu este continuată de domnii fanarioți și la Bistrița, Hangu sau Bisericiani sunt aduși egumeni și vechili greci. Instabilitatea politică a secolului al XVII-lea a dus la creșterea dependenței față de turci. Încercările de alianță creștină antiotomană au fost pedepsite de turci prin instaurarea a ceea ce istoriografia a numit „secolul fanariot”, una dintre cele mai negre perioade ale istoriei românilor, cu repercusiuni negative pentru locuitorii celor două ținuturi aflate în atenția noastră. Țăranii sunt în cea mai mare parte dependenți, suferind o fiscalitate excesivă și urmau pentru țările române nesfârșitele războaie ruso-austro-turce, cu rapturi teritoriale, bejenii și pustiiri.

Bibliografie selectivă

ANIC, Mănăstirea Bisericiani, XIII/1

SJAN Iași, 400/26, Conдика de Anaforale, 148.

Bulat, T.G., Documentele mănăstirii Văratec (1497-1836), 1939.

Bogdan, Ion, Cronici inedite, București, 1895.

Catalogul Documentelor Moldovenești din Arhivele Istorice Centrale, I-II, Direcția Arhivelor Statului, București, 1957.

Documente privind istoria României (DIR), A, Moldova, veacul XVII, vol. V, Ed. Academiei RPR, București, 1957

DIR, A, Moldova, Veacul XVII, 3, Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1954,

DIR, A, Moldova, veacul XVII., 1, pp. 13-14, 174; 2, p. 205; 3, p. 47, 62; 5, p. 129

Documente privitoare la istoria Românilor, volumul XV- Partea 2 : 1601-1825: Acte și scrisori din arhivele orașelor Ardelene (Bistrița, Brașov Sibiu), culese de Eudoxiu Hurmuzaki, București, 1911, p. 1401.

Documente privitoare la Istoria Romanilor, culese de Eudoxiu Hurmuzaki (vol. V, part. II), București, 1886, pp. 235-236.

Călători străini despre țările române, vol. V, Ed. Științifică, București, 1973.

Călători străini despre țările române, vol. VI, Ed. Științifică, București, 1972.

Călători străini despre țările române, vol. VII, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1980.

Călători străini despre țările române, vol. VIII, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea. Serie nouă, vol. V, Ed. Academiei Române, București, 2004.

Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea. Serie nouă, vol. VI.

Călători străini despre țările române, supliment I, Ed. Academiei Române, București, 2011.

Acrâșmăriței, N., Bârlădeanu, D., Bunghez, G., Drăgotescu, M., *Județul Neamț – ghid*, Editura Stadion, 1971.

Almaș, D., *Vetre de istorie românească*, București, Editura Sport Turism, 1988.

Balș, Gh., *Bisericile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, 1933.

Balș, Șt., Nicolescu, Corina, *Mănăstirea Neamț*, Editura Tehnică, București, 1958.

Buletinul istoric Ioan Neculce al Muzeului Municipal din Iași, Iași, 1925..

Cantemir, D., *Descrierea Moldovei*, Colecția Ev. Scriptorium, 2017.

Chindea, T., *Contribuții la istoria românilor din Giurgeul Ciucului*, Editura Kahan, Gheorgheni, 1929.

Cihodaru, C., *Contribuții la cunoașterea obștii țărănești din Moldova*, în „SCS”, (Istorie), Iași, VII, 1, 1956.

Cihodaru, C., *Evul Mediu și începutul epocii moderne*.

Cozărăscu, E., *Începuturile asistenței medicale în Roman*, în „Spitale vechi și noi, Studii și note”, Editura Medicală, București, 1976.

Dicționar de arhaisme și regionalisme, Editura Saeculum Vizual, București, 2005, vol. I.

Dieaconu, D., *La poale de Ceahlău. Oameni, locuri, fapte - între istorie și legendă*, Editura Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2006.

Dieaconu, D., Fabian, A., Nicolau, V., *Mănăstirea Pionul și Palatul Cnejilor Cantacuzini de la poalele Ceahlăului*, Editura Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2009.

Gheorghiu, C.D., *Dicționarul geografic al județului Neamț*, 1895.

Gorovei, Șt. S., *Movileștii*, în „Magazin istoric”, anul VII, nr. 6, iunie 1973.

Grigorovici, Al., *Expedițiile regelui Sobieschi în Moldova și în ținutul Neamțului*, în „ALPR”, 1933-1934.

Husar, Al., *Dincolo de ruine (Cetăți medievale)*, Editura Tineretului, București, 1980.

Iorga, Nicolae, *Istoria românilor prin călători*, Editura Eminescu, București, 1918.

Iorga, Nicolae, *Mănăstirea Neamțului*, Vălenii de Munte, 1912.

Iorga, Nicolae, *Sate și mănăstiri din România*, ed. I., București, 1905.

Istoria orașului Roman, Societatea culturală Roman-600, Roman, 1992.

Istoria Țării Românești, 1290-1690, ed. D. Grecescu, D. Simionescu, București, 1960.

Kogălniceanu, Mihail, *Letopisește*, ed. a II-a, 1872.

Ligor, Al., *Prin Moldova în timpul lui Vasile Lupu*, Editura Sport-turism, București.

Lupan, P., *Mănăstirea Agapia*, Editura Meridiane, București, 1969.

Matasă, C., *Călăuza județului Neamț*, Editura Cartea românească, București, 1929.

Melchisedec, Ep., *Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 de mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, 1885.

Miron Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958.

Neculce, Ion, *Letopisețul Țării Moldovei*, Ediția Iorgu Iordan, București, 1955.

Pascal, Pincu, *Toponime și legende ebraice din județul Neamț*, în „Anuarul Grupului Școlar Gh. Cartianu”, Piatra-Neamț, nr. 4, 2000.

Piru, Al., *Istoria literaturii române de la origini până în zilele noastre*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.

Popa, Radu, *Cetatea Neamț*, Ed. Meridiane, București, 1968.

Popescu-Spineni, M., *Procesul mănăstirilor închinete*, Institutul de Arte Grafice „Tiparul universitar”, București, 1936.

- ***, *Orașul mării dintre munți – Bicz - 400 - album aniversar*, Editura Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2011.
- Orășanu, V., *Județele patriei, Neamț*, Editura Sport Turism, București, 1981.
- Ștefănescu, I.D., *Un monument istoric uitat: Biserica de la Buciulești*, în „Revista Istorică Română”, București, 1946.
- Ștrempel, G., *Ion Neculce, Opere*, Editura Minerva, București, 1982.
- Tanoviceanu, I., *Inscripțiile de la Podoleni, Neamț*, în „Analele Academiei Române”, București, Ed. Academiei Române, Tom XIV, 1902-1903, Seria Istorie.
- Tudoran, P., *Tânărul voievod și nedreapta lui poreclă*, în „Magazin istoric”, 1979, nr. 9.
- C. Turcu, *Preocupări de cultură regională, III*, Piatra-Neamț, 1943, pp. 8-9.
- Vâlsan, G., *Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir*, în „AARMSP”, s. III, tom VI (1927).